

АНАЛИЗ НА ЕГООРИЕНТАЦИЯТА И КОЛЕКТИВНАТА ОРИЕНТАЦИЯ НА
СЪСТЕЗАТЕЛИ ПО БАСКЕТБОЛ

Милена Алексиева, Данаил Киров

A QUESTIONNAIRE SURVEY OF EGO-ORIENTATION AND COLLECTIVE
ORIENTATION OF BASKETBALL PLAYERS

Milena Aleksieva, Danail Kirov

Abstract: *The training and competition activity determines the requirements for the mental adaptation in the specific type of sport related to the person's ability for dynamic self-regulation.*

The purpose of this survey is to explore and compare the ego-orientation and the collective orientation of basketball players and its main task is to outline the differences in orientation among participants in 3 x 3 Basketball tournaments and professional basketball players.

The object of the study is the basketball game.

The subject of the study is the signs characterizing ego-orientation and collective orientation in basketball players.

Contingent of the study are 45 participants in 3 x 3 Basketball tournaments and 46 competitors from professional basketball clubs from Yambol BC – Yambol, Shoumen – Shoumen and Beroe – St. Zagora, BC Lokomotiv – St. Zagora

Based on this study are defined the profiles of the basketball players 3x3 and the professional players 5x5, as well as defining their characteristics.

Keywords: *3 x 3 basketball, 5 x 5 basketball, profile, ego, team, motivation.*

Всяка област на човешката дейност налага определени изисквания към физическата и психическата подготовка на човека. Вземането под внимание на тези изисквания е едно от най-важните условия както за усвояването на самата дейност, така и за постигането на необходимата ефективност и резултативност при изпълнението ѝ.

Сферата на спорта предявява в твърде голяма степен претенция към спортната подготовка, която представлява единна, цялостна система от взаимосвързани и взаимообусловени страни – физическа, техническа, тактическа и психическа. Подценяването на която и да било от страните води до негативен резултат за системата като цяло.

Непрекъснатото повишаване на спортните постижения, постоянното динамизиране на спортната дейност, изравнените възможности и резултати, а оттук и нарастващата конкуренция, социалната значимост и социалният отзвук на спортните постижения, комерсиализацията и произтичащите от нея следствия, допълнително увеличават психическото напрежение.

Спортната среда като специфична социална среда налага изключително високи изисквания към психиката и личността на състезателя. Изискванията към психичната адаптация в конкретния вид спорт се обуславят от тренировъчната и състезателната дейност, които са свързани със способността на личността за динамична саморегулация.

Тези различни акценти предполагат и различен тип регулация на действията, поведението, състоянията, усилията по време на подготовка и състезание, от което следва изискване за различен тип психическа подготовка, чиито основни акценти са пряко следствие от специфичните особености на вида спорт, условията и ситуациите, при които протича подготовката и реализацията, и особеностите на личността на спортиста.

Структура на личността

Съвременното схващане за понятието „личност“ отразява вътрешната същност на човека. Съществуват различни теории за личността.

Зигмунд Фройд (по К. Марков 2014: 18) определя три важни момента при разглеждането на личността: структура на личността – въз основа на многогодишни клинични наблюдения Фройд формулира психологична концепция, съгласно която психиката, а в частност и личността на човека се състои от три компонента – „То“, „Аз“ и „Свъръхаз“. „То“ е безсъзнателната част на нашата психика, представляваща биологичните вродени инстинкти и влечения, агресивни и сексуални. Тази част на психиката е наситена със сексуална енергия, която Фройд нарича „либидо“. По неговите възгледи човекът и неговата личност са затворена енергетична система и количеството енергия у всеки човек е постоянна величина. „Аз“-ът, разбиран като съзнание, се намира в постоянен конфликт с „То“ и се опитва да потисне сексуалните влечения. На „Аз“ въздействат три сили – „То“, „Свъръхаз“ и обществото. „Аз“ се стреми да установи хармония между тях, при което той за разлика от „То“, не се подчинява на принципа на удоволствието, а на принципа на реалността. „Свъръхаз“-ът се явява носител на моралните стандарти (Марков 2014: 18).

Според някои концепции поведението на човека се основава на зависимостта на постъпките от целите, потребностите и ситуацията. Резултатът на външно въздействие (реактивно поведение); проявлението на някаква вътрешна активност, потребност, желание (активно поведение); целта на постъпката може да бъде: съхраняване на привично адаптивно състояние (стабилност) или придобиване на ново качество, нови резултати (развитие) и може да бъде в основата на всяка постъпка. Краят на постъпката (действието) настъпва тогава, когато се стигне до желан вътрешен ефект (мнение, настроение, чувство, оценка) или се достигне до желан външен ефект (постигане на съгласие, разбиране).

В резултат на посочените критерии могат да бъдат дефинирани шестнадесет типа поведение: перцептивно, защитно, индуктивно, привично, утилитарно, ролево, сценарно, моделиращо, уравновесяващо, освобождаващо, атрибутивно, експресивно, автономно, утвърждаващо, изследователско, емпатично (Марков 2014: 21–22).

Проблемът за личността не е само психологически, а е обект на изследване от много науки, изучаващ и човека, и неговото развитие. Пред социалната психология проблемът за личността стои от гледна точка изучаването на човека и неговата индивидуалност в контекста на съществуването в определена социална общност. Значението му се свежда преди всичко до две страни – от една страна, възможността да опознаването на себе си и по-добре да се оценят собствените възможности за развитие и усъвършенстване, и от друга страна – се обуславя от факта, че всички живеят и съществуват в социална среда, заобиколени от личности, които също трябва да се познават (Марков 2014: 18).

Структура на социалната група

Личността и социалната група се определят като обект на социалната психология. Личността се разглежда в процеса на нейното развитие в конкретна група при междуличностно и междугрупово взаимодействие, а социалната група се разглежда като малка мезо- или макрогрупа. В социалната психология се установява, че основното е да се разкрият следните аспекти – разбиране на дейността като съвместна социална дейност на хората, в която възникват особени връзки; разбиране в качеството на субект на дейността не само на индивида, но и на групата, и обществото. Въвеждането на идеята за колективния субект на дейността позволява изследването на реални социални групи; изучаване на атрибутите на субекта на дейността – потребности, мотиви, цели на групите и т.н. (Марков 2014: 15).

Различни са дефинициите на понятието „група“ във психологическата литература. Най-широко използваната дефиниция е абсолютно всяко множество от хора, между които има нещо общо. За повечето социолози и психолози е несъмнено, че социалната група не се свежда нито до отделните човешки индивиди, нито до техния аритметичен сбор.

Най-често използваното определение за група е следното – „под група се разбира определен брой лица, които често общуват помежду си за по-голям период от време и които са достатъчно малко на брой, за да може всяко лице да общува с всички останали и то не опосредствано чрез други хора, а лице в лице“.

Според една единна класификация на социалните групи групата се разглежда като обединение от човешки индивиди с еднакво или сходно социално положение, равен социален статус или приблизително равен, еднакъв предмет на дейност или еднакви интереси, които обикновено обединяват хората в групите (Марков 2014: 47).

Според същия автор формирането на група се налага по няколко причини: първо – хората са същества, създадени да живеят в общности; второ – при хората съществува механизмът на идентификация при развитието и формирането на личността, което означава, че потребността на човек да се идентифицира с някого и по този начин да се обвърже с групата е привлекателна; трето – при хората съществува и потребност от упражняване на власт, а тази потребност може да бъде реализирана само ако съвместно се действа с други хора, т.е. ако има група; четвърто – биологичната потребност от постижения при хората също може да бъде реализирана преди всичко в група (Марков 2014: 49).

Вътрешногруповите отношения са детерминиращи структурата на групата. Те могат да бъдат описани като неофициални и официални отношения. Официалните се приемат като делови, а неофициалните – като емоционални. Тук се имат предвид нивата на подчиненост в групата в системата на официалните отношения; субординацията в системата на вътрешногруповите междуличностни предпочитания и по същество се дава неформалната статусна структура на групата; комуникативни взаимоотношения – разглеждат субординацията в групата от гледна точка на позицията на индивида в системата на информационния поток; социална власт – отразява субординацията по линията на йерархията в групата, като определя позицията на хората в зависимост от тяхната способност да оказват влияние върху другите (Марков 2014: 51).

Функционирането на малката група като цялостна система се вписва в определена среда – физическа, техническа и социална.

Груповият език е характерен за всяка група и се използва от нейните членове с цел взаимно разбиране. Той се формира в генезиса на групата и в зависимост от обстоятелствата може често да се променя. Той може да се отличава от този на други групи по предпочитани думи, словесни новообразувания, които често се разбират само от членовете на тази група, а също така и думи табу.

Всяка група притежава своеобразен групов климат – характерен начин на изразяване на всякакъв вид отношение между членовете на групата, както и групова динамика – в широк смисъл това е анализът на отношенията в групата в генетичен аспект (Марков 2014: 53–54). Другите характерни черти на групата според Марков са:

- групова ентропия – характеризират на груповата структура по отношение на направените избори и отхвърляния и използване като критерий в експеримента за избор на партньор.
- групова структура – съвкупност от съществуващите между членовете на групата връзки, които са последица от сътрудничеството в групата.
- групова интеграция – процес на обединяване на различните индивиди в група. Постигнатото при това състояние ниво на интегрираност се изразява в понятията „кохезия“ и „кохерентност“.
- групова норма – действаща вътрешногрупова оценка на социалното поведение.
- групова оптимизация – съзнателно въздействие върху процесите на груповото развитие, имащо за цел съчетаването на висока работоспособност, предимство на постиженията в групата и ефективно формиране на личността.
- групова хомогенност – свойствата на дадена група да бъде еднородна по един или няколко признаци.
- групова цел – определена от функцията, респективно от главната задача на групата идеална представа (предвиждане) за резултатите от съвместната дейност.

Най-разпространено е деленето на малките групи на първични и вторични. В първичните групи (семейство, група от приятели и т.н.) между хората съществува непосредствен контакт, докато във

вторичните групи няма непосредствени контакти между членовете на групата, а за общуването се използват различни „подходящи“ във вид на средства връзки.

Най-често срещаната класификация за малките групи е следната – лабораторни и естествени групи; формални и неформални групи – във формалната група са строго определени ролите на всички членове, системата за лидерство и подчинение, докато формалните групи възникват стихийно, като в тях нито статусът, нито ролите са предписани; открити и закрити групи; стационарни и времеви групи; референтни групи – това са групи, в които човек нерялно е включен, но приема техните норми.

Групови и отборни процеси в баскетбола

Изучаването на груповите процеси е свързано с когнитивни и социални причини вследствие от събирането на хора в група.

Обикновено изследванията се фокусират върху междуличностните процеси в малки групи като спортни отбори. Изследванията на определена група включват проучване на груповата сплотеност и солидарност, социализирането и заемането на дадена роля в рамките на групата, влиянието на групата върху нейните членове чрез убеждаване, лидерство и норми (Hogg 1992: 64).

Понятията „група“ и „отбор“ е необходимо да бъдат диференцирани. Според Katzenbach и Smith (1993: 123) групата е „организация, съдържаща различни индивидуалности“. Участниците в нея имат общи интереси, възможно е да е взаимна изгода, бизнес или да са взаимно зависими по някакъв начин.

Отборът е особен вид група – сплотена коалиция от хора, които работят заедно за постигане на обща цел. Отборите се различават от групите както по стройната структура, която притежават, така и по мащаба на целите, които преследват. Характерно за отборите е, че те са малки групи от хора с качества, които са взаимно допълващи се (Katzenbach, Smith, 1993: 123).

Според Д. Цонкова по своята същност отборът е обединение от спортисти, които имат както свои индивидуални цели, така също общи цели и задачи в спортната дейност. За спортния отбор е характерен колективизмът като най-висша форма на развитие на малката група. Колективът се изгражда с течение на времето и се оформя като трайна и устойчива структура, която може да се самоуправлява (Цонкова 2014: 42).

В съвременния баскетбол отборните тактически действия в нападение, защита, постепенно нападение, бърза атака или взаимодействия по двойки и тройки са пряко свързани с отборните групови процеси. Добрият отборен климат, сплотеността, лидерството, указанията и начинът, по който те са представени на играчите, както и средата, в която са поставени, са свързани с това до каква степен ще бъдат използвани възможностите на отделните играчи и отбора като цяло (Искров 2016: 22).

В спорт като баскетбола груповите процеси, протичащи в отбора, са от съществена важност за постигане на високи спортни резултати. Редица автори разкриват значими зависимости между състезателната реализация и груповите процеси – груповата сплотеност, отборен климат, лидерство и колективна ефективност, които са характерни за всеки баскетболен отбор. Те се пораждат и развиват от членовете на отбора и могат да спомогнат за постигането на дадена цел, успех и спортен резултат (Искров 2016: 38).

Според М. Алексиева стилът на работа на всеки треньор трябва да бъде съобразен с особеностите на отбора, например възраст (анатомичните, физиологичните и психически особености, характерни за нея), пол, способности, възприемане (Алексиева 2010: 127). В практиката много често треньорът доминира над състезателите при техните взаимоотношения. За изграждането личността на баскетболиста естествено определящо влияние има спортният педагог.

Организацията на междуличностните отношения в отбора е свързана с лидерството в спортния колектив (Цонкова 2014: 44). Лидери са най-изявените по делови и личностни качества членове на колектива. За тях са присъщи две основни лидерски роли – официален и неофициален лидер.

Официалният лидер е капитанът на отбора и той се определя с решаващото мнение на треньора. Действията му са насочени преимуществено към решаване на поставените задачи. Той е инициатор, действа стимулиращо и трябва да дава пример за спортно усъвършенстване и добро поведение.

Неофициалният лидер е любимият член на колектива, но той може да не е капитанът на отбора. Като емоционален лидер неговите действия са ориентирани преди всичко към междуличностните отношения и свързаните с тях преживявания. В този случай в колектива се оформят два центъра, около които спортистите се групират. Идеалният вариант е този, при който официалният и неофициалният лидер се покриват, т.е това е един и същ спортист.

Л. Петров разглежда лидера в отбора като член в групата, издигнат в резултат на взаимодействието на нейните членове в определена ситуация за успешна организация и управление на тази група за постигане на поставените задачи. В същото време се наблюдава ниско равнище на организация в дейността на групата там, където отсъства лидер или има няколко лидери (Петров 2011: 17).

Степента на готовност на спортиста за възприемане на всички положителни аспекти на тренировъчния процес, както и всички положителни влияния на треньора, в спортната литература се обозначава със специален термин – *coachability* (възприемчивост, податливост на играча към тренировъчните въздействия). Този стил на взаимно сътрудничество е в основата на постигането не само на типично баскетболните цели в процеса на формирането както на баскетболиста като личност, но и на отбора като колектив (Борукова 2018: 25).

Според същия автор вродената баскетболна интелигентност (т.нар. баскетболно IQ) помага за разрешаването на сложните ситуации, поднесени от баскетболната игра (Борукова 2018: 24).

Jean-Philippe Heuze и кол. изследват връзката между сплотеността, колективната ефективност и спортното постижение на професионални баскетболни отбори, общо 154 състезатели (Heuze et al. 2006). Те изследват как играчите оценяват своите индивидуални изпълнения преди баскетболна среща и след нея. Резултатите показват, че има връзка между трите измерения на сплотеността (индивидуално привличане към групата – задача, групова интеграция – задача, социална групово интеграция), както и към колективната ефективност. Резултатите сочат, че индивидуалното изпълнение до голяма степен се влияе от разбирането на играча за колективната ефективност и сплотеността в отбора (Heuze et al. 2006: 62).

Д. Цонкова разглежда сплотеността на отбора като специфично социалнопсихологическо явление в отбора, което отразява степента на неговото единство и цялостност. Има две взаимосвързани страни: емоционална сплотеност, изразяваща единството в емоционален аспект, и рационална сплотеност, изразяваща единството в разбиранията по деловите въпроси (Цонкова 2014: 45).

Във всеки спортен отбор по естествен начин се формират две особени нагласи, като всяка от тях се „бори“ да доминира над другата. Единият стремеж е към обединяване на отбора, а другият се нарича стремеж към разединяване. Психическите състояния, които възникват в колектива, са в резултат именно на тези две взаимно свързани тенденции: тенденцията на интеграция и тенденцията на диференциация. Колективната психика на отбора може успешно да се управлява при положение, че интеграцията и диференциацията се привеждат в съотношение, което съответства на актуалните цели и задачи.

Според теорията на Маклилънд мотивациите за постижение са: мотивация за постигане на успех – за постижение се възприема успехът; мотивация за избягване на неуспеха – за постижение се възприема избягването на неуспеха.

Друга теория определя, че най-често срещаните мотивации за постижение са: мотивация с ориентация към задачата – когато постижението се възприема като изпълнение на задачата; мотивация с ориентация към себе си (его) – когато се възприема като превъзходство над другите; мотивация за социално признание – когато за постижение се възприема одобрението на социалната среда (McClelland 1961: 441).

Ю. Мутафова и Р. Йосифов установяват, че когато връзката между усилие и възнаграждение е ясна, адекватна на усилията, когато наградата като външен мотиватор е заслужена, ефектът за задоволяване на потребността от спортуване е по-голям. Задействат се и вътрешните мотиватори и резултатът се оказва под контрола на самия индивид. Стимулирането на участието е резултат от следните фактори: спецификата на спортната проява – отборен дух, желание за състезание, предизвикателства на спортната среда, нейното емоционално въздействие. Здравословният ефект – радостта от движенията, от изпробването на собствените сили и възможности. Социалният статус, който дава спортът: потребността от оценката на другите, популярността, личностната реализация, свързана с усещането за надмощие и активност, необходимостта да се върши нещо, задоволството от постигнатата цел. Потребността от общуване осигурява психичния комфорт (по Илиева 2008: 185).

Колективната ефективност се определя като елемент на поведението в група, която има общи убеждения, и възниква от съвкупността на отделните членове и техните възприятия и способности за успех в дадена задача. В този смисъл се счита, че тя има силно влияние върху постиженията в колективните спортове. Редица изследвания подкрепят връзката между колективната ефективност и постиженията (Искров 2016: 45).

Дългосрочните цели са част от цялостната перспектива на личността и поддържането на удовлетвореност и цялостна личностна интеграция. Те са и добър буфер, свързан с превенцията и предпазването от стрес и стресови фактори (Борукова и др. 2017: 85).

Със сигурност може да се каже, че по-важните концепции и практически изследвания на колективната ефективност са предмет на изследване главно в областта на спорта. Спортно-психологическите проучвания показват, че има достатъчно доказателства в подкрепа на неразривната връзка между личната ефективност и това как увереността на състезателите влияе върху отборните постижения. За да се постигнат конкретни резултати от страна на спортистите, е необходимо определено поведение (Искров 2016: 47). Много от пречките и затрудненията, с които се сблъскват спортистите в отбора поради тяхната индивидуалност, трябва да бъдат преодоленни, за да се повиши нивото на груповата и колективната ефективност, ето защо те се свързват и с въпроса за безпокойството преди състезание и отборната сплотеност.

Сплотеността се дефинира по различни начини. Едно от най-популярните определения е: „динамичен процес, който отразява склонността на групата да бъде единна с цел удовлетворяване нуждите на ръководителя“ (Carron, Hausenblas 1998: 68). A. V. Carron определя сплотеността като „динамичен процес, който отразява тенденцията на групата да бъде единна и да остане обединена в преследването на целите си“ (Carron 1982: 128).

Jarvis (2006) извежда четири фактора на отборната сплотеност (по Искров 2016: 57):

1. Ясна роля на всеки един от членовете на отбора.
2. Воля за правене на лични жертви с цел благо на отбора.
3. Добри нива на комуникация между членовете на отбора.
4. Споделяне на целите, свързани с отбора (Jarvis 2006).

Свързани със сплотеността са голям брой от позитивните последици за отбора – индивидуални и групови. Добрата комуникация, продуктивността, устойчивостта, удовлетворението и постоянството са фактори от решаващо значение за развиване на стабилността на отбора. Отборната устойчивост на смущения увеличава продуктивността по време на тренировка, което е свързано с подобряване на сплотеността. Тъй като подобряването на сплотеността е свързано с многобройни позитивни следствия – много треньори, отбори и състезатели си задават въпроса какви актуални методи да използват за развиване на сплотеността в отбора им (Искров 2016: 59).

Социалният статус, който дава спортът на практикуващите, създава потребността от оценката на другите и стремежа към популярността. Личностната реализация, свързана с усещането за сила и енергия, необходимостта да се върши нещо, удовлетворението от постигнатата цел, са фактори, които влияят на егото на всеки един човек. Личностната реализация, мотивацията да се бележат успехи, не бива да се разбират като абсолютен стремеж към високи успехи. Спецификата им може да се използват във връзка с личното покачване на постиженията и оценката им зависи от самооценката. Чрез разпознаването на личното повишаване на успеха се заздравява самоувереността, а чрез вярата в собствените възможности се заздравява чувството за самооценка. Важно в тази връзка е тя да бъде реалистична. Необходимо е състезателите да разпознават своите собствени слаби и силни страни и да преживяват както победите, така и загубите, както успеха, така и неуспеха, да контролират агресията. Възможността на един спортист да потисне собственото си его за благо на колектива в моменти, когато е необходимо, би следвало да има благоприятен ефект върху резултатите на отбора.

Изследванията върху личността на спортиста, по-точно върху профила на баскетболиста, са предмет на проучване от страна на голям брой специалисти и учени, което е отразено в редица обширни материали. Стремежът е да се създаде идеалният профил на личността, „модел“, който да служи за сравнение. Дори и да съществува модел на личността на баскетболиста, неговата стойност би била твърде ограничена във времето. Еволюцията на играта действа така, че изискванията към интелектуалните качества и моторните способности на играчите се променят твърде динамично (Църков 2016: 10).

Същият автор предлага следните обобщени заключения по отношение профила на баскетболиста:

- Да разполага със способности, за да се приспособи към внезапните, неочакваните и обективно непредвидимите промени в ситуацията по време на тренировка и особено по време на мач.
- Да е устойчив на стрес, което означава достатъчно висока степен на активация и достатъчно висока степен на контрол над собствения емоционален статус.

- Да притежава игрова интелигентност, особено в неговата манипулативна сфера, и задоволително висока интелигентност в областта на вербалното социално поведение. Високите способности на т.нар. социална интелигентност са условие за изпълнението на специфичните функции в отбора.

- Да е налице оптимална хармония между необходимостта да доминира и необходимостта от определена подчиненост на отборните интереси и цели.

- Да осъществява целите на състезанието, за да докаже собствените си способности.

- Непрекъснато и упорито да се стреми с личните си положителни цели да докаже своите индивидуални състезателни способности. Не е желателно играчът да поставя своя индивидуален състезателен и спортен престиж над общите интереси (отборни, клубни и т.н.). От друга страна, е недопустимо играчът да задоволява само и единствено нуждите на членовете на отбора, без силното утвърждаване на своето състезателно и спортно Аз (Църов 2016: 10–12).

Целта на настоящото анкетно проучване е да се изследват и сравнят егоориентацията и колективната ориентация на състезатели по баскетбол.

За постигането на тази цел са формулирани следните **задачи**:

1. Да се определят егоориентацията и колективната ориентация на участници в турнири по „Баскетбол 3x3“.

2. Да се определят егоориентацията и колективната ориентация при професионални баскетболисти.

3. Да се очертаят разликите в ориентацията при участници в турнири по Баскетбол 3 x 3 и при професионални баскетболисти.

Предмет на изследването е баскетболната игра.

Обект на изследването са признаците, характеризиращи егоориентацията и колективната ориентация при състезатели по баскетбол.

Контингент на изследването са 45 участници в турнири Баскетбол 3 x 3 и 46 състезатели от професионални баскетболни клубове – БК „Ямбол“ – гр. Ямбол, БК „Шумен“ – гр. Шумен и БК „Берое“ – гр. Ст. Загора, БК „Локомотив“ – гр. Ст. Загора (таблица 1.).

Таблица 1. Контингент на изследването

	Отбор	Мъже/Жени	Брой анкетирани
1	3 x 3 баскетболисти	Мъже/Жени	45
2	БК „Ямбол“	Мъже	12
3	БК „Шумен“	Мъже	11
4	БК „Берое“ – Ст. Загора	Жени	10
5	„Локомотив“ – Ст. Загора	Жени	13

Методика на изследването

Анкетната карта се състои от 13 въпроса от „101 теста за оценка на физическата годност“ на **Брайан Маккензи** – „Въпросник за оценката на колективната и на егоориентацията на състезателя“.

Изследването е проведено с участници в три официални турнира по „Баскетбол 3 x 3“ в България за мъже на възраст над 18 г., в периода октомври–декември 2017 г., както и със състезатели от професионалните баскетболни клубове в периода октомври – декември 2018 г.

Участието на състезателите в проучването е доброволно и анонимно. Коректно са попълнени 45 анкетни карти от участници в турнири по Баскетбол 3 x 3 и 46 анкетни карти от професионални баскетболисти.

За отговора на всеки въпрос се дава определен брой точки съгласно показаните в таблица 2.

Таблица 2. Точкуване на отговорите в анкетата

напълно несъгласен =1 т.	несъгласен =2 т.	неутрален = 3 т.	съгласен = 4 т.	напълно съгласен = 5 т.
---------------------------------	-------------------------	-------------------------	------------------------	--------------------------------

Въпроси с № №1, 3, 4, 6, 9, 11 дават представа дали анкетираните са ориентирани към егото. За тези въпроси се изчислява броят на точките и се разделя на 6.

Въпроси с № № 2, 5, 7, 8, 10, 12, 13 са насочени към изследване ориентацията към колектива. Изчислява се броят на точките от всеки въпрос и се разделя на 7.

Въпроси с № № 2, 5, 7, 8, 10 и 13 носят информация за мотивацията на състезателите.

Въпроси с № № 1, 3, 4, 6 носят информация за конкуренцията между състезателите.

Въпроси с № № 9, 11 и 12 носят информация за реализацията на играчите по Баскетбол 3 x 3.

Получената средна оценка между 1 – ниска и 5 – висока като отговор на всеки въпрос носи информацията относно ориентацията на респондентите към егото или колектива.

Вследствие на получените оценки на всеки от въпросите в изследването е направен вариационен анализ, като са изчислени показателите:

- Min и Max, които показват най-ниската и най-високата стойност на средните оценки за его-ориентацията и ориентацията към колектива;

- Средната аритметична величина (X), която е показател за средното равнище в оценките;

- За измерване на статистическото разсейване:

- Стандартно отклонение (S) – най-прецизният показател за разсейване и описва степента на отклонение на стойностите на променливата величина от средната аритметична;

- Коэффициент на вариация (V) – дава информация за разсейването на признака, изразено в проценти, което дава възможност за сравняване на вариацията на различни признаци. Освен това се ползва за оценяване на еднородността на извадката. Счита се, че разсейването на признака е малко (извадката е еднородна), когато стойността му е до 10–12%. Между 10 и 30% извадката е приблизително еднородна. Когато е над 30% – разсейването на признака е голямо (извадката е силно нееднородна).

- Симетричността на разпределението (показател за асиметрия A_s) – при нормално разпределение е равен на нула ($A_s = 0$). Когато коэффициентът на асиметрия е с положителен знак, кривата на разпределение е с дясно изтеглено рамо. При разпределение с ляво изтеглено рамо стойността на коефициента на асиметрия е с отрицателен знак;

- Показателят ексцес (E_x) описва височината на върха на нормалното разпределение, който при нормално разпределение е равен на нула.

Анализ на резултатите

Проучване егоориентацията и ориентацията към колектива при 3x3 баскетболисти в България

Контингент на изследването са 45 участници от 3 турнира по Баскетбол 3 x 3 в България.

От отговорите на въпрос № 1, изобразени на *фиг. 1.*, става ясно, че нито един от анкетираните не е напълно съгласен, че е успешен в играта, когато е единственият, който може да реализира в играта уменията си. Общо 33 състезатели не са съгласни и не се чувстват успешни, когато само те реализират уменията си.

На *фиг. 2.* са визуализирани отговорите на въпрос № 2 „В спорта се чувствам най-успешен, когато изучавам нова задача и това ме кара да тренирам повече“. От отговорите става ясно, че голям процент от анкетираните се чувстват успешни и удовлетворени, когато изучават нова задача и тренират повече – 30 от състезателите отговарят „съгласен“ или „напълно съгласен“. Девет баскетболисти са напълно несъгласни с това. Тоест мнозинството от анкетираните се мотивира да тренират повече, когато пред тях са поставени нови задачи.

Отговорите на въпрос № 3 „В спорта се чувствам най-успешен, когато мога да правя повече от съотборниците си“, изобразени на *фиг. 3.*, демонстрират, че не са съгласни 18, а напълно несъгласни са 9. Впечатление прави, че 12 от анкетираните, или 27% от тях, са съгласни, тоест считат, че за тях е важно и се чувстват най-успешни, когато се справят по-добре от съотборниците си, т.е. те се стремят с личните си постижения да покажат своите специфични способности.

Фигура 4. отразява отговорите на въпрос № 4 „В спорта се чувствам най-успешен, когато другите не могат да се справят така добре като мен“. Отговорите са разнообразни, но резултатите при изчисляване на ориентацията отново сочат, че анкетираната група е ориентирана към колектива: 53% от баскетболистите избират отговор „несъгласен“. Една от водещите функции на баскетболната игра е социалната. В този аспект е избран и предложен за отговор този въпрос. Удоволствието от играта е един от мотивиращите фактори състезателите да я практикуват.

Отговорите на въпрос № 5 (*фиг. 5.*) показват, че по-голямата част от анкетираните (27 спортисти, 60%) се чувстват успешни, когато изучават нещо, което ги забавлява.

Фиг. 1. В спорта се чувствам най-успешен, когато съм единственият, който може да реализира играта и уменията

Фиг. 2. В спорта се чувствам най-успешен, когато изучавам нова задача, и това ме кара да тренирам повече

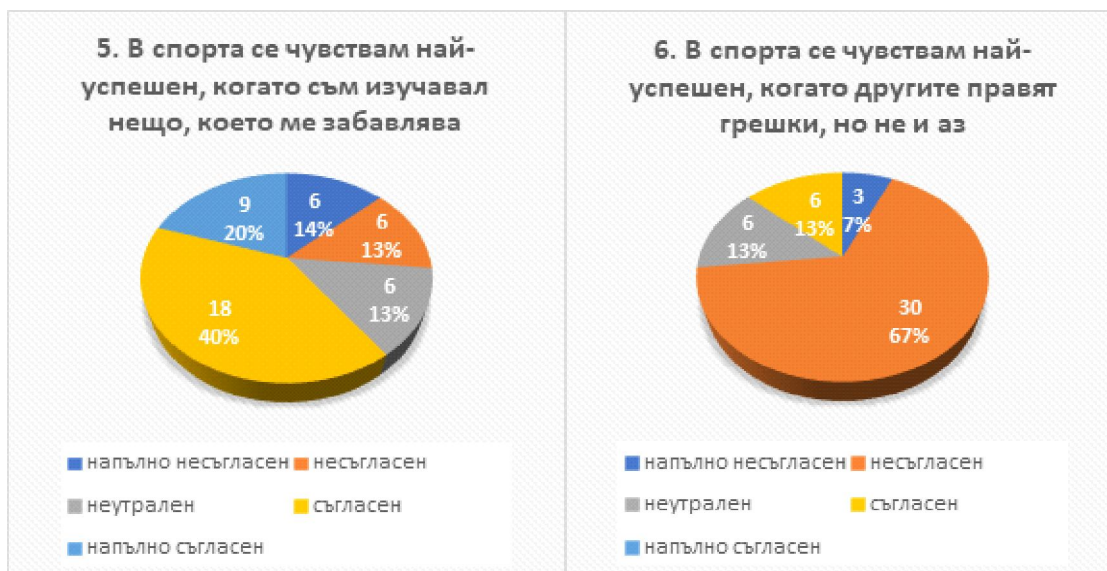
Фиг. 3. В спорта се чувствам най-успешен, когато мога да правя повече от съотборниците си

Фиг. 4. В спорта се чувствам най-успешен, когато другите не могат да се справят така добре като мен

Това, от своя страна, означава, че отговорите на този въпрос отново ориентират групата към колектива.

Въпрос № 6 е ориентиран към егото на състезателите. Само 6 от респондентите са отговорили, че са съгласни с твърдението, че „В спорта се чувствам най-успешен, когато другите правят грешки, но не и аз“ (фиг. 6.), а 73% от анкетираните отговарят, че за тях това твърдение не е вярно.

Въпроси № 7 и 8 са от групата, насочена към колектива, а анализиранията информация показва, че на въпрос № 7 (фиг. 7.) по-голямата част от анкетираните отговарят, че се чувстват успешни, когато изучават нещо ново и работят усилено и това е в пряка връзка с покачването на личните постижения (27 баскетболисти отговарят – „съгласни“, а 12 – „напълно съгласни“).

Фиг. 5. В спорта се чувствам най-успешен, когато съм изучавал нещо, което ме забавлява

Фиг. 6. В спорта се чувствам най-успешен, когато другите правят грешки, но не и аз

Фиг. 7. В спорта се чувствам най-успешен, когато изучавам ново задание, работейки много усилено

Фиг. 8. В спорта се чувствам най-успешен, когато работя наистина упорито

На въпрос № 8 (фиг. 8.) 27 анкетирани отговарят, че са напълно съгласни, че се чувстват най-успешни, когато работят наистина упорито, а 18 отговарят – „съгласни“.

Във връзка с постигане целта на играта Баскетбол 3 x 3 – реализиране на повече точки от противника, е предложен въпрос № 9 (фиг. 9.) „В спорта се чувствам най-успешен, когато натрупвам най-много точки“. Отговорите ясно показват, че по отношение на тази част от играта, свързана с отбелязването на точки, всеки състезател се стреми и се чувства най-успешен, когато е отбелязал най-много точки. Осемнадесет от анкетиранияте състезатели отговарят, че са съгласни, 9 са напълно съгласни, а 18 не са съгласни с тезата в поставения въпрос.

Отговорите на въпрос № 10 (фиг. 10.) показват, че мотивиращо в тренировъчния процес е естеството на това, което се заучава. Едва трима от анкетиранияте избират отговор „неутрален“, а всички останали – 42, отбелязват „съгласни“ или „напълно съгласни“.

Фиг. 9. В спорта се чувствам най-успешен, когато натрупвам най-много точки

Фиг. 10. В спорта се чувствам най-успешен, когато това, което изучавам, ме кара да тренирам повече

Фиг. 11. В спорта се чувствам най-успешен, когато аз съм най-добрият

Фиг. 12. В спорта се чувствам най-успешен, когато това, което тренирам, наистина се получава

На въпрос № 11 „В спорта се чувствам най-успешен, когато аз съм най-добрият“ 18 от състезателите отговарят „съгласни“, 6 – „напълно съгласни“, а въздържалите се са 12. Други 9 отговарят, че не са съгласни (фиг. 11.).

Въпроси № 12 и 13 (фиг. 12. и фиг. 13.) са с абсолютно еднакви отговори и показват, че всички 45 анкетиранни са съгласни, в различна степен с поставените въпроси – 33 отговора „напълно съгласен“, 12 – „съгласен“, независимо от отговорите, дадени на всички останали въпроси преди тях. Тези отговори носят информация за реализацията на тренираното до момента в игрова обстановка. Двата въпроса демонстрират взаимовръзката между тренировъчния процес, мотивацията и състезателната реализация.

Таблица 3. представя извадка от анкетно проучване, проведено на студентски турнир по Баскетбол 3 x 3 в гр. В. Търново през м. ноември 2017 г. От нея става ясно, че анкетираните имат

слаба ориентация към егото, като най-ниската стойност от оценките е 1,80, а най-високата е 3,50. От **фиг. 14.**, където са визуализирани оценките от извадката, е видно, че оценката 3,50 е средна между ориентацията към егото и към колектива.

Фиг. 13. В спорта се чувствам най-успешен, когато давам всичко от себе си

Таблица 3. Оценки относно ориентацията его и колектив

Анкета №	Его	Колектив
1	1,83	4,57
2	2,17	3,57
3	2,33	4,00
4	2,33	4,00
5	2,83	4,57
6	3,00	3,86
7	2,83	4,00
8	3,00	3,71
9	2,83	4,43
10	2,50	4,71
11	2,67	5,00
12	1,80	4,00
13	2,33	3,71
14	3,33	4,00
15	3,50	5,00

В таблица 4. са показани средните стойности и вариативността на изчислените показатели, снети при реални условия от всички 45 анкетиранни .

От вариационния анализ виждаме, че най-ниската оценка за отговорите, насочени към ориентацията към колектива, е 3,57, а най-високата е 5,00. Анкетираните състезатели показват висока ориентация към колектива.

Коефициентът на вариация е в зоната на приблизителна еднородност и по двата изследвани показателя – V (егоориентация) = 23,12% и V (ориентация към колектива) = 20,39%. Въпреки че са извън зоната на хомогенността, тези стойности дават основание да се твърди, че при целенасочена работа за изграждане на колектив и участие в повече състезания би могла да се постигне висока еднородност на групата.

Фиг. 14. Оценка его – колектив на състезателите по 3x3 баскетбол

Таблица 4. Средни стойности и вариативност на показателите при състезатели по 3 x 3 баскетбол

Показатели	Min	Max	S	X	V	As	Ex
Егоориентация	1,80	3,50	0,48	4,21	23,12	-0,01	-0,54
Ориентация към колектива	3,57	5,00	0,45	4,21	20,39	0,51	-1,01

Стойностите на показателите As и Ex са в зоната на нормално разпределение.

Проучване на егоориентацията и ориентацията към колектива при баскетболисти, които играят 5 x 5 баскетбол в България

Контингент на изследването 46 състезатели от професионални баскетболни клубове от БК „Ямбол“ – гр. Ямбол, БК „Шумен“ – гр. Шумен и БК „Берое“ – гр. Ст. Загора, БК „Локомотив“ – гр. Ст. Загора.

Фиг. 15. В спорта се чувствам най-успешен, когато съм единственият, който може да реализира играта и уменията

Фиг. 16. В спорта се чувствам най-успешен, когато изучавам нова задача и това ме кара да тренирам повече

Отговорите на въпрос № 1, изобразени на **фиг. 15.**, показват, че голям брой от анкетираните са съгласни с твърдението, че са успешни в играта, когато са единствените, които могат да реализира в играта уменията си. Общо 14 състезатели са съгласни, а общо 24 от тях са несъгласни и напълно несъгласни.

На **фиг. 16.** са показани отговорите на въпрос № 2 „В спорта се чувствам най-успешен, когато изучавам нова задача и това ме кара да тренирам повече“. От отговорите на професионалните баскетболисти, стигаме до извода, че над 50% от анкетираните се чувстват успешни и удовлетворени, когато изучават нова задача и тренират повече (24 от състезателите отговарят „съгласен“, а 18 „напълно съгласен“). Двама състезатели са отговорили, че не са съгласни, също толкова са дали отговор „неутрален“.

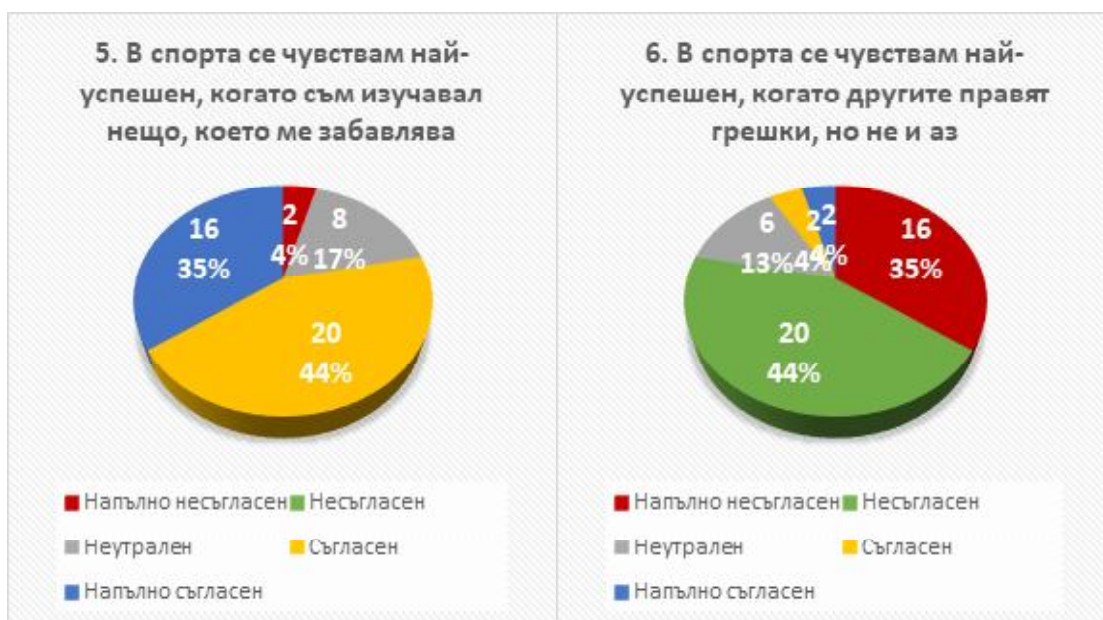
Отговорите на въпрос № 3 „В спорта се чувствам най-успешен, когато мога да правя повече от съотборниците си“ отговорите, изобразени на **фиг. 17.**, демонстрират, че процентът на съгласните и напълно несъгласните са сравнително висок – общо 35%. Въпреки това процентът на отговорилите „напълно несъгласен“ и „несъгласен“ остава доста по-висок – 48%. От всички анкетираните на въпрос № 3 8 са посочили отговор „неутрален“.

Фиг. 17. В спорта се чувствам най-успешен, когато мога да правя повече от съотборниците си

Фиг. 18. В спорта се чувствам най-успешен, когато другите не могат да се справят така добре като мен

Фиг. 18. показва отговорите на въпрос № 4 „В спорта се чувствам най-успешен, когато другите не могат да се справят така добре като мен“. На този въпрос отговорите са концентрирани изцяло върху отговор „напълно несъгласен“ и „несъгласен“. Съответно 18 (39%) от анкетираните отговарят „несъгласен“ и 16 (35%) отговарят „напълно несъгласен“. Впечатление прави, че 8 от анкетираните, или 18%, са отговорили с „съгласен“ или „напълно съгласен“, което е показателно за егоориентацията на състезателите.

Фиг. 19. В спорта се чувствам най-успешен, когато съм изучавал нещо, което ме забавлява

Фиг. 20. В спорта се чувствам най-успешен, когато другите правят грешки, но не и аз

Отговорите на въпрос № 5 (фиг. 19.) показват, че по-голямата част от анкетираните – 79%, се чувстват успешни, когато изучават нещо, което ги забавлява. Това, от своя страна, означава, че отговори-

те на този въпрос при професионалните спортисти отново насочват групата към ориентацията към колектива.

Ориентираният към егото на състезателите въпрос № 6 (фиг. 20.) показва отново едно мнозинство от анкетираните, които насочват вниманието към колектива. 20 от анкетираните (44%) отговарят, че са „несъгласни“ с твърдението и 16 (35%) са „напълно несъгласен“, а 13% са оставали отговор „неутрален“.

Фиг. 21. В спорта се чувствам най-успешен, когато изучавам ново задание, работейки много усилено

Фиг. 22. В спорта се чувствам най-успешен, когато работя наистина упорито

Въпрос № 7 (фиг. 21.) отново показва, че анкетираните професионални състезатели са ориентирани към колектива, като съгласието си на твърдението във въпроса „В спорта се чувствам най-успешен, когато изучавам ново задание, работейки много усилено“ са дали 96% от анкетираните. Този висок процент подкрепя разсъжденията за проява на мотивация за специфична работа с цел доказване на собствените възможности.

Фиг. 23. В спорта се чувствам най-успешен, когато натрупвам най-много точки

Фиг. 24. В спорта се чувствам най-успешен, когато това, което изучавам, ме кара да тренирам повече

А в отговор на въпрос № 8, изобразен на **фиг. 22.**, процентът е 100% насоченост към колектива – като 61% в пълна степен „се чувстват най-успешни като работят наистина упорито“, а 39% в по-малка степен, отговаряйки със „съгласен“ на въпроса.

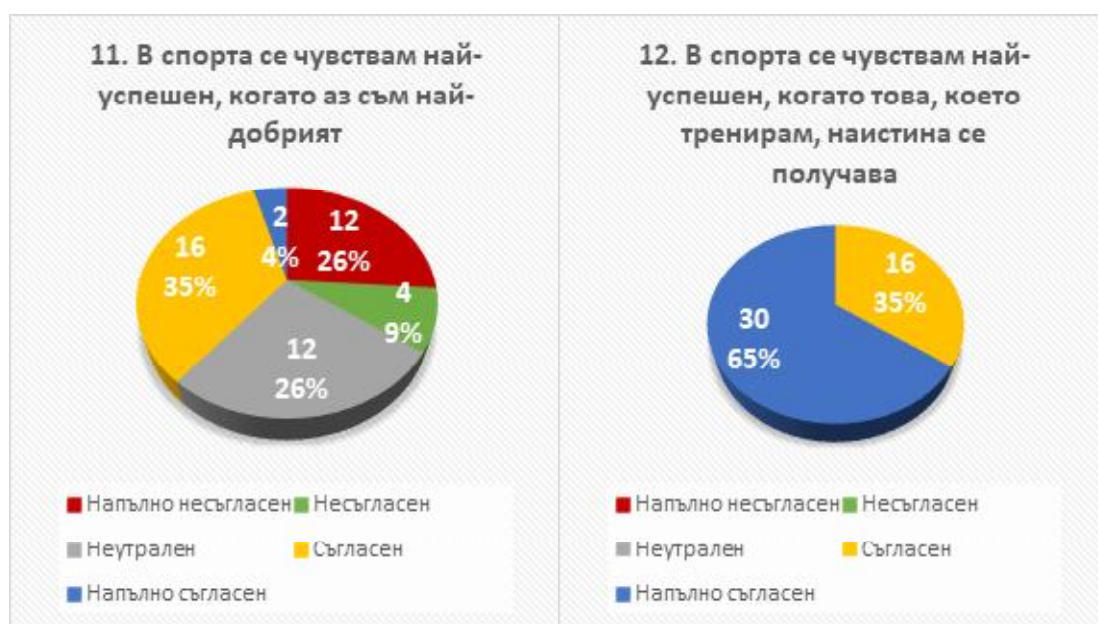
От визуализацията на въпрос № 9 (**фиг. 23.**) се вижда, че за професионалните състезатели отбелязването на много точки не води до чувство за успешност в баскетболната игра. 57% процента от анкетираните не са съгласни и ориентират респондентите отново към колектива. Процентът на отговорилите „неутрален“ е 17%, което оставя отговорите на егориентираните състезатели едва на 26%.

Отговорите на въпрос № 10 (**фиг. 24.**) показват, че мотивиращо в тренировъчния процес е естеството на това, което се заучава. Едва трима от анкетираните избират отговор „неутрален“, а всички останали – 42, отбелязват „съгласни“ или „напълно съгласни“.

На въпрос № 11 „В спорта се чувствам най-успешен, когато аз съм най-добрият“ виждаме, че няма изразително концентриране на отговорите. 16 от състезателите отговарят, че са „съгласни“, 12 са отговорили с „неутрален“, 12 посочват, че са „напълно несъгласни“, а несъгласен и съгласен са посочили съответно 4 и 2 от анкетираните (**фиг. 25.**).

Отговорите на въпроси № 12 и 13 (**фиг. 26.** и **фиг. 27.**) сочат, че анкетираните са ориентирани към колектива, като дават само отговори „съгласен“ и „напълно съгласен“.

На въпрос № 12 65% (30) са отговорили „напълно съгласен“, а останалите 35%, или 16 от анкетираните, отговарят „съгласен“ на въпроса „В спорта се чувствам най-успешен, когато това, което тренирам, наистина се получава“.

Фиг. 25. В спорта се чувствам най-успешен, когато аз съм най-добрият

Фиг. 26. В спорта се чувствам най-успешен, когато това, което тренирам, наистина се получава

Резултатите от отговорите на въпроси № 12 и 13 (**фиг. 26.** и **фиг. 27.**) сочат, че анкетираните са ориентирани към колектива, като дават само отговори „съгласен“ и „напълно съгласен“.

На въпрос № 12 65% (30) са отговорили „напълно съгласен“, а останалите 35%, или 16 от анкетираните, отговарят „съгласен“ на въпроса „В спорта се чувствам най-успешен, когато това, което тренирам, наистина се получава“.

На въпрос № 13 процентът на отговорилите „напълно съгласен“ е дори по-висок от този на въпрос № 12. 74% отговарят „напълно съгласен“ на въпроса „В спорта се чувствам най-успешен, когато давам всичко от себе си“. Тези високи проценти в отговорите на респондентите демонстрират колективна регулация на отношенията.

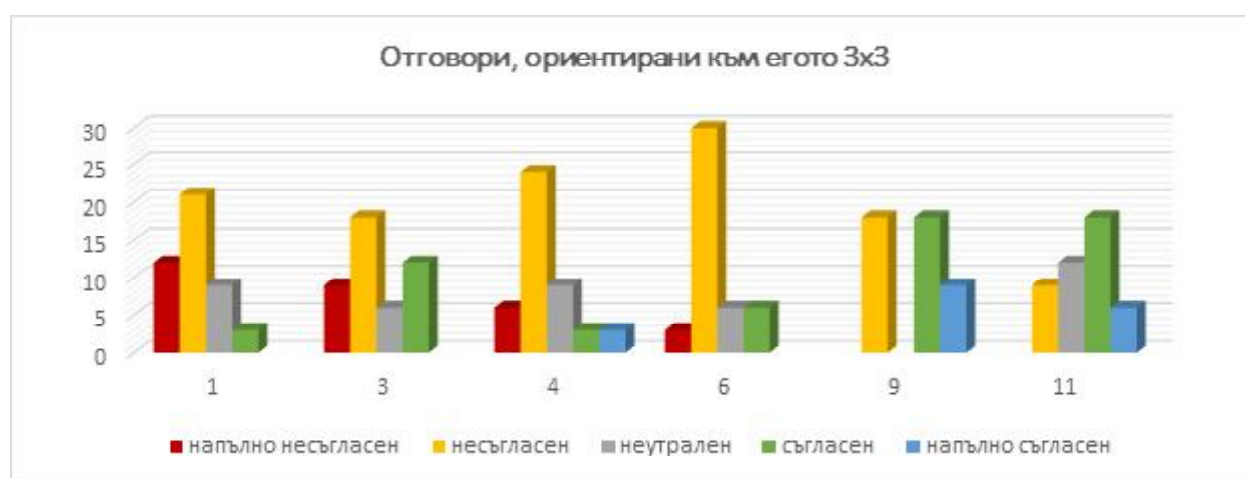
Сравнявайки отговорите на въпросите, свързани с егоориентацията на двете изследвани групи (въпроси № 1, 3, 4, 6, 9 и 11, изобразени на *фиг. 28.* и *фиг. 29.*), се вижда че вариацията на извадката при състезателите по Баскетбол 3 x 3 е приблизително еднородна със стойност на вариация – V (его 3 x 3) = 23,12% (таблица 4.), докато вариацията на отговорите при професионалните състезатели 5 x 5, е изключително нееднородна и нехомогенна – V (его 5 x 5) = 90,71% (таблица 5.). Това показва, че при състезателите по баскетбол 5 x 5 има такива отговори, подкрепящи твърденията, насочващи към егоориентацията.

Фиг. 27. В спорта се чувствам най-успешен, когато давам всичко от себе си

Анализът на въпросите за егоориентация при професионалните състезатели 5 x 5 показва също, че максималният брой точки е 4,17, докато при състезателите 3 x 3 е 3,50 точки (таблицы 4. и 5.). Това дава основание за мнение, че голяма част от анкетираните професионални състезатели по баскетбол имат склонност да проявяват егоизъм по отношение на баскетболната игра на терена, докато състезателите по Баскетбол 3 x 3 показват, че не приемат егоориентацията за водеща. Тези стойности могат бъдат отчетени като нетипични, имайки предвид, че се предполага професионалните състезатели да тренират двуразово всеки ден заедно и би следвало да са изградили по ниска ориентация към егото.

Таблица 5. Средни стойности и вариативност на показателите при състезатели от професионални отбори по баскетбол 5 x 5

Показатели	Min	Max	S	X	V	As	Ex
Егоориентация	1.00	4.17	0.95	2.49	90.71%	-0.20	-0.90
Ориентация към колектива	2.71	5.00	0.54	4.42	28.64%	-1.27	2.81

Фиг. 28. Отговори, ориентирани към егото на състезателите 3x3

Фиг. 29. Отговори, ориентирани към егото на състезателите по баскетбол 5x5

По отношение на колективната ориентация показателите на двете изследвани групи са сходни, като коефициентът на вариация при състезателите 3 x 3 е 20,39% (таблица 4.), а при професионалните състезатели 5 x 5 е 28,64% (таблица 5.). И двете групи спадат към приблизителната хомогенност.

Разпределение на отговорите, отнасящи се към ориентацията към колектива на състезателите по Баскетбол 3 x 3, са отразени на **фиг. 30.**, а на отговорите на професионалните състезатели по баскетбол 5 x 5 на **фиг. 31.**

Фиг. 30. Отговори, ориентирани към колектива на състезателите по баскетбол 3 x 3

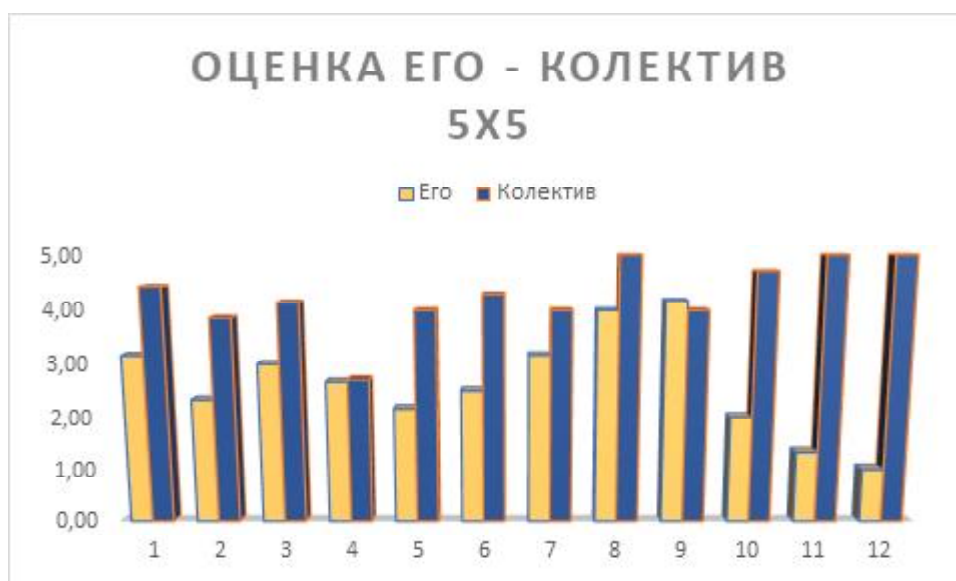
Фиг. 31. Отговори, ориентирани към колектива на състезателите по баскетбол 5 x 5

Таблица 6. Оценки относно ориентацията его и колектив на извадка от професионалните състезателите по баскетбол 5 x 5

Анкета №	Его	Колектив
1	3.16	4.43
2	2.33	3.86
3	3.00	4.14
4	2.67	2.71
5	2.16	4.00
6	2.50	4.29
7	3.17	4.00
8	4.00	5.00
9	4.17	4.00
10	2.00	4.71
11	1.33	5.00
12	1.00	5.00

Таблица 6. представя извадка от анкетното проучване, проведено с един от професионалните отбори по баскетбол 5 x 5 в България. От нея става ясно, че анкетираните проявяват различна ориентация към егото, като стойностите на оценките варират от 1,00 до 4,17. Ориентацията към колектива е значително по близка, като оценките са от 2,71 до 5,00.

На *фиг. 28.* са визуализирани оценките от извадката.

Фиг. 28. Оценка его – колектив на състезателите професионалисти по баскетбол 5 x 5

От анализа и данните, събрани от анкетните карти, можем да заключим, че немалка част от професионалните състезатели по баскетбол 5 x 5 има скрит стремеж да се доказват пред своите съотборници, докато състезателите по баскетбол 3 x 3 не чувстват такъв стремеж, ориентиран към егото.

Изводи

След анализа на резултатите от двете анкетни проучвания могат да бъдат формулирани следните изводи и препоръки:

1. Състезателите по **3 x 3 баскетбол** имат слаба ориентация към егото (оценки от 1,80 до 3,50), докато при някои от състезателите по **5 x 5 баскетбол** се забелязва завишена ориентация към егото (оценки от 1,00 до 4,17).

2. Изследваните групи не показват съществени различия в отговорите си на въпросите, ориентирани към колектива. Оценка за състезателите по **3 x 3 баскетбол** са между 3,57 и 5,00, а за професионалните състезатели по **5 x 5 баскетбол** – между 2,71 и 5,00.

3. Отговорите на въпросите от анкетите очертават специфичните профили на състезателите по 3 x 3 баскетбол и по 5 x 5 баскетбол по отношение на тяхната мотивация, конкуренцията и реализацията:

Състезателят по 3 x 3 баскетбол:

- изразява висока мотивация да тренира и да полага по-големи усилия, за да бъде успешен в играта;

- въпреки конкуренцията, заложен във всеки един отбор, повечето от анкетирани изведат на преден план отборния дух и колективизма с по-нисък коефициент на вариативност $V = 20.39\%$;

Състезателят по 5 x 5 баскетбол:

- профилът е небалансиран по отношение на мотивацията в играта, като част от състезателите споделят, че се мотивират, когато те са основните действащи лица на терена;

- конкуренцията сред анкетирани е на високо ниво, но не за сметка на колективния успех;

Състезателят по 3 x 3 баскетбол и професионалният баскетболист 5 x 5 показват стремеж към реализация, обоснован от мотивацията и конкуренцията. Налице е оптимална хармония между необходимостта да доминира и необходимостта от определена подчиненост на отборните интереси и цели.

ЛИТЕРАТУРА

Алексиева 2010: Алексиева, М. Варианти за оптимизиране изявиите на подрастващи играчи по баскетбол. // *Педагогически алманах*, В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, бр. 2, с. 127. // **Aleksieva 2010:** Aleksieva, M. Varianti za optimizirane izyavite na podractvashti igrachi po basketbol. // *Pedagogicheski almanah*, V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, br. 2, p. 127.

Борукова 2018: Борукова, М. *Контрол на спортната подготвеност на 13–14-годишни баскетболистки*. София: БОЛИД ИНС. // **Borukova 2018:** Borukova, M. *Kontrol na sportnata podgotvenost na 13–14-godishni basketbolistki*. Sofia: BOLID INC.

Борукова, Язарер, Изакова, Иванов 2017: Борукова, М., И. Язарер, А. Изакова, И. Иванов. Изследване на дългосрочната мотивация на студенти от Република Турция. // *Спорт и наука*, изв. брой 2. // **Borukova, Yazarer, Izakova, Ivanov 2017:** Borukova, M., I. Yazarer, A. Izakova, I. Ivanov. *Izledvane na dalgosrochnata motivatsia na studenti ot Republika Turtsia*. // *Sport i nauka*, izv. broj 2.

Илиева 2008: Илиева, И. Подходи за повишаване на мотивацията за спортуване при 9–10-годишни ученици. // *Научни трудове на Русенския университет*, том 47, серия 5.4., -185 с. // **Ilieva 2008:** Ilieva, I. *Podhodi za povishavane na motivatsiyata za sportuvane pri 9–10-godishni uchenitsi*. // *Nauchni trudove na Rusenskia universitet*, tom 47, seria 5.4., -185 p.

Марков 2014: Марков, Кр. *Социална психология*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“. // **Markov 2014:** Markov, Kr. *Sotsialna psihologia*. Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski”.

Мутафова, Йосифов 2003: Мутафова, Ю., Р. Йосифов. Наградата и наказанието като фактори на мотивацията за участие в спорта. // Сб. „Личност, мотивация, спорт“, том 9, София: НСА ППЕС. // **Mutafova, Yocifov 2003:** Mutafova, Y., R. Yocifov. *Nagradata i nakazaniето kato faktori na motivatsiyata za uchastie v sporta*. // *Sb. “Lichnost, motivatsia, sport”*, tom 9, Sofia: NCA PREC.

Петров 2011: Петров, Л. *Холистична същност и функции на подготовката на млади баскетболисти*, монография, В. Търново: Ай анд Би. // **Petrov 2011:** Petrov, L. *Holistichna sashtnost i funktsii na podgotovkata na mladi basketbolisti*, monografia, V. Tarnovo: Ay and Bi.

Цонкова 2014: Цонкова, Д. *Спортна психология – обзорен лекционен курс*. София: Star Way. // **Tsonkova 2014:** Tsonkova, D. *Sportna psihologia – obzoren lektionen kurs*. Sofia: Star Way.

Църов 2016: Църов, Кр. *Подборът в баскетбола*. София: НСА ППЕС. // **Tsarov 2016:** Tsarov, Kr. *Podborat v basketbola*. Sofia: NCA PREC.

Carron 1982: Carron, A. V. Cohesion in sports: Interpretations and considerations. // *Journal of Sport Psychology*, 4, -128 p.

Carron, Hausenblas 1998: Carron, A., H. Hausenblas. *Group dynamics in sport* (2nd edition). Morgantown, WV: Fitness Information Technology, -68 p.

Heuze, Raimbault, Fontayne 2006: Heuze, J. P., N. Raimbault, P. Fontayne. Relationships between cohesion, collective efficacy, and performance in professional basketball teams: An examination of mediating effects. // *J Sports Sci.* -62 p.

Hogg 1992: Hogg, M. A. *The social psychology of group cohesiveness: from attraction to social identity*, New York: New York University Press, -64 p.

Katzenbach, Smith 1993: Katzenbach, J. R., Smith, D. K. The discipline of teams. // *Harvard Business Review*, 71 (March–April), -123 p.

Maehr, Nicholls 1980: Maehr, M. L., J. C. Nicholls. Culture and achievement motivation: A second look. // *N. Warren Studies in Cross-Cultural Psychology*. Vol. II, London: Academic Press, -221 p.

McClelland 1961: McClelland, D. C. *The Achieving Society*. Princeton N.Y.: Van Nostrand, -441 p.